

Literary Tourism with Emphasis on Myths and Folk Stories: Creative Economy for Isfahan City

Fariba Saeed Mehr¹, Neda Torabi Farsani^{2*}, Afsaneh Saadati Jbeli³

¹ Master in Tourism, Art University of Isfahan, Isfahan, Iran

² Associate Professor in Tourism, Department of Museum and Tourism; Art University of Isfahan, Isfahan, Iran

³ Lecturer in Literature, Art University of Isfahan, Isfahan, Iran

Abstract: Literary heritage is one of the cultural and creative industries, which today literary tourism as a special interest tourism strives for its sustainable commercialization. The objectives of the present research are to identify the literary myths and folk stories in Isfahan city and the places related to them. In this regard, the qualitative method (thematic analysis) was used. The result of the data analysis illustrated that the city of Isfahan by including places with four sub-themes of folk stories about Abbas the Great; The folk tale about the needle men's alley (Soozangarha alley) and the Afghan attack on Isfahan; The story of eggs and the folk tale of fortune-telling of girls have a high potential for the development of literary tourism with an emphasis on folk tales. In addition, for the main theme of mythology and literature, six sub-themes were identified, which were: Mitra (myth of light); Symbols of Good vs. Evil in Iranian mythology; Anahita who is referred to as "Goddess of Waters" in Iranian mythology; The love story of Khosrow Parviz and Isfahan's lover, Shekar Isfahani; Sacred trees in mythology; The stories of One Thousand and One Nights, Kalila wa-Dimna, Amir Arsalan-e Namdar, etc. Lastly, six literary tourism routes of Isfahan City were identified with an emphasis on myths and folk stories

Key Words: Cultural Tourism, Literary Tourism, Myths, Folk Stories, Isfahan

گردشگری ادبی با تأکید بر شناسایی اساطیر و داستان‌های عامیانه: اقتصادی خلاق برای شهر اصفهان

فریبا سعید مهر^۱، ندا ترابی فارسانی^{۲*}، افسانه سعادت‌تی جبلی^۳

۱- کارشناسی ارشد مدیریت جهانگردی گرایش برنامه‌ریزی توسعه، دانشگاه هنر اصفهان، اصفهان، ایران

۲- دانشیار گروه موزه و گردشگری، دانشگاه هنر اصفهان، اصفهان، ایران

۳- مدرس ادبیات، دانشگاه هنر اصفهان، اصفهان، ایران

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۴/۲۸ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۰/۰۴

چکیده

میراث‌های ادبی از جمله صنایع فرهنگی و خلاق هستند که امروزه یکی از بازارهای با علائق ویژه گردشگری به نام گردشگری ادبی در حال تجاری‌سازی پایدار آنهاست. اهداف پژوهش حاضر عبارت‌اند از شناسایی اساطیر و داستان‌های عامیانه ادبی در شهر اصفهان و مکان‌های وابسته به آنها. در این راستا از روش کیفی (تحلیل مضمون) بهره گرفته شده است. نتیجه تجزیه و تحلیل داده‌ها نشان داد شهر اصفهان با در برگرفتن مکان‌هایی با چهار مضمون فرعی، داستان‌های عامیانه درباره شاه عباس کبیر، داستان عامیانه درباره کوچه سوزن‌گرها و حمله افغان‌ها به اصفهان، حکایت تخم‌مرغ‌ها و داستان عامیانه بخت‌گشایی دختران، پتانسیل بالایی برای رونق گردشگری ادبی با تأکید بر داستان‌های عامیانه دارند.

افزون بر آن، برای مضمون اصلی اساطیر ادبی، شش مضمون فرعی شناسایی شدند که عبارت‌اند از مهر یا میترا از ایزدان آیین مزدیسنا (اسطوره نور)، نمادهای خیر و شر در اساطیر ایرانی، ایزدبانو آناهیتا که در اسطوره‌شناسی ایران از او با عنوان «الهی آب‌ها» یاد می‌شود، داستان عاشقانه خسرو پرویز و معشوقه اصفهانی او، شکر اصفهانی، درختان مقدس در اسطوره‌شناسی، داستان‌های هزار و یک شب، کلیله و دمنه، امیر ارسلان نامدار و... در نتیجه، شش مسیر گردشگری ادبی شهر اصفهان با تأکید بر داستان‌های ادبی عامیانه و اساطیر مشخص شدند.

واژه‌های کلیدی: گردشگری فرهنگی، گردشگری ادبی، اساطیر، داستان‌های عامیانه، شهر اصفهان.

مقدمه

برخی نویسندگان معتقدند اقتصاد خلاق رویکردهای جدیدی را برای فرایندهای کسب و کار، زنجیره تقاضا و عرضه ایجاد می‌کند و اقتصاد خلاق می‌تواند به‌عنوان کلید پویایی توسعه شهر عمل کند (Levickaitė, 2011: 81-92). گردشگری یکی از پایه‌های اقتصاد خلاق است که هم از اقتصاد خلاق سود می‌برد و هم از آن حمایت می‌کند (Ooi, 2006: 1-20). یکی از هسته‌های اصلی اقتصاد خلاق، اقتصاد فرهنگی است و در این میان، گردشگری فرهنگی که مهم‌ترین محصول قابل عرضه و تقاضا در آن، هنر و فرهنگ است، از جمله اقتصاد خلاق و فرهنگی به شمار می‌آید.

میراث‌های ملموس و ناملموس ادبی یکی از شناخته‌شده‌ترین صنایع فرهنگی هستند و در این میان، به اساطیر و داستان‌های عامیانه ادبی می‌توان اشاره کرد. یکی از راههای تجاری‌سازی پایدار اساطیر و داستان‌های عامیانه ارائه آنها به‌عنوان محصول فرهنگی خلاق است که در این میان، گردشگری ادبی به‌عنوان زیرشاخه گردشگری فرهنگی و اقتصاد خلاق می‌تواند نقش بسیار پررنگی داشته باشد.

کشور ایران ظرفیت‌های بسیار زیادی برای رشد و توسعه صنعت گردشگری دارد. ادبیات پارسی از جمله میراث‌های غنی و ارزشمندی است که در صورت مطالعه، شناخت و معرفی سویه‌های گوناگون آن، به یکی از تأثیرگذارترین عامل‌های جذب مخاطب و عامل انگیزه سفر و بازدید می‌تواند تبدیل شود. ادبیات پارسی مجموعه‌ای از حماسه و روایت‌ها، اساطیر، اشعار، ضرب‌المثل‌ها، داستان‌ها، داستان‌های عامیانه، روایت‌های عاشقانه و سنت شفاهی ایرانیان باستان و ... را در بر می‌گیرد. در طول تاریخ ایران، ادبیات پارسی با نقش‌آفرینی برجسته و مهم خود، موجب غنابخشیدن به هویت فرهنگی ایرانیان بوده است. بیشتر مضامین فرهنگی ایران با بیان شیوای ادبی، در قالب متون زیبای نثر و نظم درخور توجه دوستداران فرهنگ ایرانی بوده است. افزون بر آن، معرفی شخصیت‌های تاریخی و ادبی، اساطیر و داستان‌های ایرانی، آشنایی با زندگینامه نویسندگان و شاعران، مکان‌هایی که در آنها داستان یا رمانی اتفاق افتاده یا محلی بوده است که شاعر یا نویسنده از آن برای خلق اثر الهام گرفته است، می‌تواند بخشی از بازار گردشگری را به خود اختصاص دهند که امروزه به نام گردشگری ادبی شناخته می‌شود. کشور ایران با برخورداری از ادبیات و فرهنگ بسیار غنی و برجسته به‌عنوان صنایع فرهنگی می‌تواند در زمره

کشورهایی باشد که گردشگری ادبی در آن با قدرتمندی و کارآمدی موجب رشد و توسعه گردشگری شود.

گفتنی است از میان میراث‌های ناملموس فرهنگی که ثبت یونسکو شده‌اند، بازی چوگان (بازی اسب‌سواری همراه با موسیقی، داستان‌سرایی و نقالی) است. داستان‌سرایی نمایشی ایرانی از جمله میراث‌های ادبی ایران زمین است.

اساطیر و قصه‌های کهن ایران و داستان‌های عامیانه جزء قدیمی‌ترین آثار هستند که زندگی اجتماعی، شیوه تفکر، فرهنگ، سنت، اندیشه و اخلاق مردم این سرزمین را نشان می‌دهند؛ زیرا ایران سرزمینی پهناور با جغرافیای متنوع است و هر قوم و منطقه‌ای قصه‌های عامیانه خود را دارند. این قصه‌ها تا همین چند دهه قبل روی کاغذ نیامده بودند و در قرن حاضر بود که بعضی از اهالی قلم و کارشناسان و ادیبان مانند علی‌اکبر دهخدا، محمدعلی جمالزاده، امیرقلی امینی و جلال آل احمد قدم‌هایی در گردآوری و نگارش فرهنگ عامه برداشتند. همچنین، تعدادی از مثل‌های ایرانی (مانند، اشتر به چراست و ...) و داستان‌های عامیانه (مانند، داستان عاشقانه کرم و اصلی و ...) در فهرست میراث‌های ناملموس فرهنگی ملی ایران ثبت شده‌اند.

گردشگری ادبی در ایران پیوندی ناگسستنی با اساطیر ایرانی، افسانه‌ها و داستان‌های عامیانه دارد که موضوع پژوهش حاضر است. شناخت و معرفی دقیق اساطیر و مکان‌های اسطوره‌ای از مزایای گردشگری ادبی است که می‌تواند نقش مهم و ارزشمندی در معرفی و حفاظت از میراث‌های ملموس و ناملموس ادبی داشته باشد. در پژوهش پیش رو سعی بر آن شده است که با شناسایی پتانسیل‌های گردشگری ادبی با تأکید بر اساطیر و داستان‌های عامیانه در شهر اصفهان، شناخت دقیق و بیشتری نسبت به مکان‌های منسوب به اساطیر و داستان‌های عامیانه در این شهر حاصل شود و آنها به‌عنوان مقصد گردشگری ادبی معرفی شوند. در این راستا پژوهش حاضر دو هدف زیر را دنبال می‌کند: (۱) شناسایی اساطیر و داستان‌های عامیانه در شهر اصفهان، (۲) شناسایی مکان‌های وابسته به اساطیر و داستان‌های عامیانه در شهر اصفهان.

در سند راهبردی توسعه گردشگری مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی مصوب ۱۴۰۰ نیز تأکید بر حفظ و تقویت هویت فرهنگی، ارتقای آگاهی و فرهنگ‌سازی و رعایت توسعه پایدار در گردشگری است که انجام پژوهش حاضر می‌تواند گامی در راستای رسیدن به مأموریت‌های سند راهبردی

توسعه گردشگری مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی باشد (شفیعا و طلایی، ۱۴۰۰: ۷).

همچنین، پژوهش حاضر با شناسایی اساطیر و داستان‌های عامیانه در شهر اصفهان و مکان‌های وابسته به آنها علاوه بر اینکه مسیر درآمذایی جدیدی برای راهنمایان تور و مسیر گردشگری جدیدی برای گردشگران ایجاد خواهد کرد، به معرفی و حفاظت از میراث‌های ادبی ملموس و ناملموس فرهنگی شهر اصفهان منجر خواهد شد که گامی در راستای توسعه پایدار گردشگری فرهنگی است.

مروری بر پیشینه تحقیق

منابع گوناگونی برای خاستگاه اساطیر ایرانی در نظر گرفته شده‌اند که عبارت‌اند از اوستا (کتاب مقدس زرتشتیان)؛ منابع هندی، به دلیل فرهنگ مشترکی که پس از مهاجرت اقوام آریایی به هندوستان صورت گرفته است؛ منابع پهلوی یا ادبیات پهلوی که شامل ادبیات حماسی، شرح دینی و نوشته‌های تاریخی از دوره ساسانیان است؛ منابع تاریخی پس از اسلام که می‌توان به شاهنامه فردوسی و خمسه نظامی گنجه‌ای اشاره کرد که به صورت منظوم است (زمردی، ۱۳۸۵: ۱۸). از جمله اساطیر ایرانی می‌توان به اسطوره آب و باروری، ایزد بانو، آردویسور، آناهیتا اشاره کرد. همچنین ایزد باران، تیشتر که وظیفه اصلی او مبارزه با دیو خشکسالی است (بارانی و خانی سومار، ۱۳۹۲: ۲۳). جمشید از جمله پادشاهان اسطوره‌ای ایران است که تلاش کرده است جامعه خود را متمدن کند و سرانجام به دست ضحاک (اسطوره بیدادگری) کشته می‌شود (ایرانمنش، ۱۴۰۱: ۷۷).

از شخصیت‌های برجسته دیگر در اساطیر ایرانی، فریدون است که در شاهنامه و متون تاریخی پس از اسلام نیز از او بسیار نام برده شده است. آبتین، پدر فریدون از نخستین افرادی است که از گیاه درمانگر و مقدس هوم عصاره گرفت و به همین دلیل در منابع فراوانی، فریدون نخستین انسانی است که پایه علم پزشکی را بنیاد گذاشت (ابن بلخی، ۱۳۵۸: ۳۶). یکی از نکات برجسته درباره اسطوره فریدون، پیوند او با عیدهای ایران باستان است. جشن مهرگان، روز غلبه فریدون بر ضحاک است که در روز مهر از مهرماه برگزار می‌شده است. همچنین جشن سده را روزی دانسته‌اند که خبر غلبه فریدون بر ضحاک ماردوش (اسطوره بیدادگری) به مردمان رسید (خیام، ۱۳۹۲: ۱۰). همین‌طور در اسطوره فریدون، ویژگی‌های گوناگونی از

عنصر آب دیده می‌شود. از برجسته‌ترین ویژگی آب، تداوم حیات، زاینده‌گی، باروری و حاصلخیزی است که به نقش آفرینی آن در اسطوره فریدون به‌عنوان ایزد باروری اشاره شده است. فریدون در روستایی در نزدیکی البرزکوه متولد شد و زمانی که به سن جوانی رسید، بنا بر پند مادرش فرانک، در پی فراهم کردن سپاهی برای نبرد با ضحاک به اصفهان می‌رسد و اهالی روستای قارن با او همراه می‌شوند و برای او گریزی با صورت گاو می‌سازند و در آن هنگام کاوه آهنگر خروش می‌کند و فریدون درفش کاویانی را از او می‌گیرد، ضحاک را به بند می‌کشد و به کوه دماوند می‌آورد (ابن اسفندیار، ۱۳۹۶: ۵۷)، در البرزکوه که مرکز گیتی و زادگاه میترا، ایزد نور و روشنایی و پیمان بوده است ضحاک ماردوش (اسطوره بیدادگری) به بند کشیده می‌شود (بیرونی، ۱۳۹۰: ۲۴). افزون بر اساطیر ایرانی در ادبیات معاصر، دماوند نقش بسیار پررنگی دارد؛ از آن جمله به قصیده سروده شده اثر محمدتقی ملک‌الشعرا بهار می‌توان اشاره کرد (پور مطلق، ۱۳۹۶: ۱۱۳).

منطقه مطالعه شده پژوهش حاضر، شهر اصفهان است که پیش از پرداختن به آن، پژوهشگران نگاهی به مکان‌های اسطوره‌ای و داستان‌های عامیانه استان اصفهان دارند که در پیشینه پژوهش به آنها اشاره شده است.

یکی از رویدادها و داستان‌های عامیانه بین مردم استان اصفهان، میراث ناملموس عروسی قنات است که در شهر گلپایگان رونق دارد. از نظر باستان‌شناسان و مورخان گلپایگان را دختر بهمن، پسر اسفندیار ساخته است و نام گلبادگان یا گردبادگان را بر آن نهاد؛ نام دیگر آن گربادگان است که به معنای کوهپایه است (دبیر سیاقی و مستوفی، ۱۳۸۲: ۱۲۵). از مراسم آیینی که در گلپایگان انجام می‌شود، عروسی قنات (قربانی دادن برای آب) است. هرگاه در اثر نیامدن به موقع باران، آب قنات کاهش می‌یافت، یک زن بیوه را با لباس عروس داخل قنات می‌فرستادند و او باید یک شب را در قنات می‌گذراند، روز بعد او از قنات بیرون می‌آمد و مردم به او احترام می‌گذاشتند و از محصول و آب سهم می‌گرفت؛ اما دیگر نمی‌توانست ازدواج کند؛ زیرا همسر قنات است و قنات هرگز طلاق نمی‌دهد. این مراسم به نوعی از آیین میترائیسم و پرستش میترا گرفته شده است (افاضلی، ۱۳۷۳: ۱۵۵).

از دیگر مکان‌های اساطیری استان اصفهان، به نارین قلعه می‌توان اشاره کرد. در متون پهلوی و اوستایی به کاخ‌هایی نمادین اشاره می‌شود که متعلق به سه ایزد آناهیتا، سروش و

اسفندی نیز یکی از نمونه‌های اسطوره‌ای عروسک تالاب گاوخونی است. این عروسک از یک مثلث با نماد زن و یک دایره با نماد زمین ساخته شده است. در واقع، اسفندی نمادی اسطوره‌ای از ایزدانوی زمین (آمشاسپند بانو) برای جشن اسفندگان است. مردم این منطقه با ساخت عروسک‌های تالاب گاوخونی، همچون آروچا، اسفندی، پرندگان تالاب و گاو چاه، حضور این تالاب زندگی‌بخش را یادآوری می‌کنند (ایرنا، ۱۴۰۰). از دیرباز، گل سرخ در ایران می‌رویده است و به‌عنوان یک گیاه راهبردی، اقتصادی و اسطوره‌ای شناخته می‌شده است (جوادی و سراجی، ۱۳۹۹: ۳۷-۴۶). در باورهای اساطیری ایران

و در بخشی از سروده‌های اوستا، به هنگام ستایش ایزدانو آناهیتا، اندکی شیر با گل‌های سرخ به آب‌های روان ریخته می‌شد تا تراوش و تازگی آب افزون‌تر شود (پوردوود، ۱۳۸۶: ۱۵۰). با ورود دین اسلام و آشنایی ایرانیان با خلق‌وحوی پیامبر اسلام (ص) و تأکید بر نمادین بودن گل و گلاب، واژه گل محمدی برای جایگزین شدن تمثال پیامبر (ص) توسط مردم عامه استفاده شد (فروه‌وشی، ۱۳۸۷: ۱۲۹). براساس سفرنامه‌های گردشگران اروپایی دربارهٔ اصفهان عصر صفویه، جشن گل سرخ نیز در اوایل فصل بهار در اصفهان برگزار می‌شده است (دلواله، ۱۴۰۰: ۸۷). جشن گل غلتان نوزادان که گفته می‌شود برگرفته از افسانهٔ ایرانی گل خندان است، امروزه در شهرستان کاشان برگزار می‌شود. گل خندان، کودکی بوده است که وقتی می‌خندید از دهانش گل‌های خوشبو می‌روید و هنگامی که گریه می‌کرد، اشک‌هایش به مروارید تبدیل می‌شد.

دربارهٔ گنبد باز در شهرستان نظن نیز داستان‌های زیادی از مردم محلی نقل شده است. از مشهورترین داستان‌ها می‌توان به داستان شاه عباس اول و بازگشت اشاره کرد که به‌گونه‌ای برگرفته از یکی از داستان‌های هزار و یک شب است. روزی شاه عباس برای شکار به این منطقه می‌آید و برای نوشیدن آب، کنار چشمه‌ای توقف می‌کند. هنگام نوشیدن آب، باز شکاریش ظرف آب را واژگون می‌کند. چندین بار این کار را انجام می‌دهد، شاه عباس خشمگین شده و باز را به سویی پرتاب می‌کند. گوتد به سنگی بزرگ برخورد می‌کند و می‌میرد. در این هنگام به شاه خبر می‌دهند که ماری زهردار مرده و زهرش درون آب ریخته شده است. شاه عباس بسیار غمگین می‌شود و دستور می‌دهد تا بنایی به یادبود باز شکاریش در این محل ساخته شود (فلسفی، ۱۳۷۵: ۲۹۳).

امروزه اساطیر و داستان‌های عامیانه و مکان‌های منسوب به

مهر (میترا) است. در این منابع سه نوع بنا برای ایزدانو، آناهیتا ساخته شده‌اند که به معابد آناهیتا، قلعه‌های دختر و پل‌های دختر می‌توان اشاره کرد. قلعه‌های دختر، بناهایی بوده‌اند که برای برکت، پایداری و حفاظت، از نام دختر برای آنها استفاده می‌شده است (ورزقانی و فضل‌صادقی، ۱۳۷۸: ۴۳۵). نارین قلعه یا نارنج قلعه که در مرکز بافت تاریخی شهرستان ناین در شرق استان اصفهان قرار دارد، از همین نوع قلعه‌ها است و قدمت ساخت این قلعه به دوران پارتیان یا ساسانیان برمی‌گردد که از آن به‌عنوان آتشگاه و سپس دژ یا قلعه نظامی استفاده می‌شده است (زنده‌دل، ۱۳۷۷: ۷۳).

روستای قارنه در استان اصفهان نیز از دیگر مکان‌های اسطوره‌ای استان است. شهرستان جرقویه در جنوب شرقی استان اصفهان قرار دارد. نام قدیم این شهرستان، گرکویه یا گبرگویه بوده است. در زبان پارسی باستان، گرکویه به معنای جایگاه نیایش، ستایش کردن و سرودخواندن است. نزدیک‌ترین روستای این شهرستان به اصفهان، قارنه است (فرجی، ۱۳۶۶: ۲۲۶). گفته می‌شود این روستا به دست فرزند کاوه آهنگر، قارن (کارن) بنا شده است و بر فراز قله کوهی که در نزدیکی این روستا قرار دارد، نیایشگاه آناهیتا ساخته شده است. متأسفانه درحال حاضر از این نیایشگاه، فقط صحن بنا باقی‌مانده است (شفیعی نیک‌آبادی، ۱۳۷۲: ۲۵).

تالاب گاوخونی در جنوب شرقی استان اصفهان نیز از مکان‌های اسطوره‌ای استان است که داستان‌های عامیانه زیادی را در خود جای داده است. در برخی از سفرنامه‌ها، افسانه‌ها و داستان‌های قدیمی نام این تالاب آورده شده است. یکی از افسانه‌ها دربارهٔ این تالاب این است که آب این تالاب، انسان‌ها را در خود فرو می‌برد که با توجه به وسعت و داشتن نیزارها در اطراف آن گم‌شدن افراد در این تالاب دور از ذهن نیست. مشهورترین افسانه دربارهٔ تالاب گاوخونی مربوط به مردی است که در آن زندگی می‌کرده و هیچ لباسی بر تن نداشته است؛ او توانایی صحبت کردن با انسان‌ها را نداشته و مانند یک حیوان زندگی می‌کرده است (برهانی و همکاران، ۱۳۹۶: ۸۶). در زمان حاضر با توجه به اینکه اکوسیستم تالاب درحال نابودی است، پژوهشگری به نام سلیمانی درحال احیای عروسک‌های این منطقه است. یکی از این عروسک‌ها، آروچا، به معنای عروس چاه و قنات است که براساس یک خاطره ذهنی از یک آیین واقعی با نام آروچا (مراسم باران‌خواهی و ایزد باران (تیشتر)) در منطقه شرق اصفهان ریشه می‌گیرد.

ندارند و می‌توان با استفاده از تبلیغات مناسب و معرفی این اساطیر به گردشگران باعث توسعه گردشگری ادبی در این مقاصد شد. در این پژوهش ضمن برشمردن چند تن از اساطیر مشهور ایرانی، به کاوه آهنگر (اسطوره دادخواهی) اشاره شده است که آرامگاه او در شهرستان چادگان استان اصفهان است. در عصر صفویه و به دستور شاه عباس اول شهرستان چادگان بنا شده است و نام قدیم این شهرستان پاراتاک بود که به چادگان تغییر نام پیدا کرد (اللهیاری و عبداللهی، ۱۳۸۷: ۱۰). آرامگاه کاوه آهنگر در روستای مشهد کاوه از توابع شهرستان چادگان قرار دارد. مردم محلی مدعی‌اند که این آرامگاه مدفن کاوه آهنگر و فرزندش قارن (کارن) و دخترش است.

تیشه‌زن (۱۳۹۸) در پایان‌نامه خود با عنوان «تحلیلی بر بخش‌بندی بازار گردشگری ادبی در کلان‌شهر تبریز با تأکید بر انگیزه سفر»، پتانسیل‌ها و فرصت‌های شهر تبریز در زمینه گردشگری ادبی را بررسی کرده است. پژوهشگر با ذکر داستان‌های عامیانه ترکی که جایگاه ویژه‌ای در ادبیات عامیانه استان آذربایجان شرقی دارد، نتیجه می‌گیرد وجود مکان‌هایی مانند مقبره‌الشعرا و خانه موزه‌های ادبی و داشتن ادبیات پربار و سابقه فرهنگی، شهر تبریز را به مرکزی برای ادبیات عامه ترکی تبدیل کرده است. سام (۱۳۹۸) در پایان‌نامه خود با عنوان «شناسایی ظرفیت‌ها و بررسی میزان گرایش گردشگران داخلی به گردشگری ادبی (مورد پژوهی: استان کرمان)»، راهکارهایی برای رونق گردشگری ادبی در استان کرمان را بررسی کرده است. روش پژوهش کیفی - کمی است. پژوهشگر با ذکر شاعران و نویسندگان در زمینه ادبیات رسمی و عامیانه نتیجه می‌گیرد گردشگران ادبی تمایل زیادی برای بازدید از آرامگاه‌های مشاهیر ادبی و شنیدن قصه‌های عامیانه با گویش محلی کرمانی از زبان مادر بزرگ‌ها در استان کرمان دارند. جنت مکان (۱۳۹۹) در مقاله‌ای با عنوان «اماکن منسوب به شاهنامه در فرهنگ عامه»، ۲۵ مورد از مکان‌های منسوب به شاهنامه را بررسی کرده است. روش پژوهش، توصیفی - تحلیلی است. شاهنامه فردوسی از مهم‌ترین اسناد درباره جغرافیای اساطیری و حماسی است. مکان‌های اساطیر ایرانی به دو گروه تقسیم می‌شوند؛ گروه نخست، مکان‌هایی هستند که از دیدگاه علم جغرافیا و تاریخ شناسایی می‌شوند و گروه دوم، مکان‌هایی برآمده از اعتقادات عامیانه و روایت‌های شفاهی‌اند که نمی‌توان آنها را رد یا تأیید کرد. آرامگاه کاوه آهنگر و فرزندش در روستای مشهد کاوه در استان اصفهان از جمله مکان‌هایی است

آنها به‌عنوان یک جاذبه گردشگری شناخته می‌شوند و به یکی از راه‌های درآمدزایی پایدار برای راهنمایان تورهای گردشگری تبدیل شده‌اند؛ زیرا این روایت‌ها علاوه بر اینکه باعث هویت‌بخشی به مکان‌ها می‌شوند، یک ابزار تفسیری برای انتقال دانش ادبیات پارسی و عمومی‌سازی آنها هستند.

برخی نویسندگان معتقدند افسانه‌ها و اسطوره‌ها به‌عنوان میراث ناملموس می‌توانند تأثیر زیادی در رونق گردشگری یک مقصد داشته باشند (Qiu et al., 2022: 139). شایان ذکر است ادبیات فولکلور به‌عنوان یک محصول گردشگری افزوده در جامو و کشمیر بسیار درخور توجه قرار گرفته است (Khaki et al., 2023: 62-78). بوز در پژوهش خود نشان داد افسانه‌ها، اساطیر و داستان‌های قهرمانان نقش به‌سزایی در بازاریابی مقصد گردشگری چاناک قلعه ترکیه داشته است (Boz, 2020: 3014).

کروبی (۱۳۸۸) در مقاله‌ای با عنوان «بررسی نقش فرهنگ عامه در توسعه گردشگری ایران»، رابطه بین حوزه فرهنگ عامه، گردشگری و توسعه آن را مطالعه کرده است و نشان داد فرهنگ عامه یکی از عوامل اصلی توسعه صنعت گردشگری است؛ زیرا با فقدان فرهنگ همه جا شبیه به هم است. این تفاوت‌های فرهنگی است که جذابیت ایجاد می‌کند. فرهنگ عامه از منابع درخور توجه نظریه‌پردازان گردشگری برای ایجاد انگیزه سفر به مقاصد پرجاذبه است. آشنا و همکاران (۱۳۹۲) در مقاله‌ای با عنوان «تعامل معماری و ادبیات و نقش آن در جذب گردشگر (مطالعه موردی: معماری اساطیر ایرانی)»، نقش اساطیر در تاریخ ادبیات ایران و مکان‌های اسطوره‌ای در جذب گردشگر را بررسی می‌کنند. روش پژوهش، توصیفی - تحلیلی است و پژوهشگران معتقدند می‌توان بین ادبیات و گردشگری تناسبی از نظر مکان‌ها و فضاها به‌عنوان جاذبه‌های گردشگری ادبی در نظر گرفت. افزون بر مکان‌های افسانه‌ای که مرتبط با اساطیر ایرانی هستند، مکان‌های واقعی منسوب به اساطیر در سرتاسر ایران وجود دارند که بخشی از پیشینه تمدن و فرهنگ ایران محسوب می‌شوند. شناسایی این مکان‌ها می‌تواند بستر مناسبی برای جذب گردشگران مشتاق به ادبیات و معماری ایرانی باشد. یوسفی و ضرابی (۱۳۹۵) نیز در مقاله‌ای با عنوان «نقش اسطوره در معماری ایرانی در جذب گردشگر»، با استفاده از روش توصیفی - تحلیلی، نقش اساطیر ایرانی در جذب گردشگران را بررسی کرده‌اند. آنها بیان کردند مکان‌های دارای معماری اساطیری، برای جذب گردشگر به تلاش ویژه‌ای نیاز

زیر است: ۱) شناسایی اساطیر و داستان‌های عامیانه در شهر اصفهان، ۲) شناسایی مکان‌های وابسته به اساطیر و داستان‌های عامیانه در شهر اصفهان.

این پژوهش از نوع توصیفی - اکتشافی است و داده‌های پژوهش حاضر به روش اسنادی و مشاهده جمع‌آوری شده‌اند و شامل متون ادبی، مقالات چاپ‌شده، کتاب‌ها و اینترنت است. برای شناسایی متون علاوه بر جست‌وجوهای اینترنتی، پژوهشگران از صاحب‌نظران و اساتید حوزه ادبیات، فرهنگ، هنر و گردشگری نیز کمک گرفتند.

روش تجزیه و تحلیل داده‌ها کیفی (تحلیل مضمون) (جدول ۱) بوده است و پژوهشگران پس از مطالعه هر متن، مکان، اسطوره، داستان یا شخصیت ادبی مربوط به آن را استخراج کردند و کدگذاری باز ادامه داشت تا اینکه کد جدیدی (مضمون فرعی جدیدی) به کدهای قبلی اضافه نشد و داده‌ها به نقطه اشباع رسید. در مرحله بعد براساس رابطه ایجادشده بین مضامین فرعی، مضامین اصلی شکل گرفتند و در نتیجه، مسیر گردشگری ادبی شهر اصفهان با تأکید بر اساطیر و داستان‌های عامیانه مشخص شد. به‌منظور تجزیه و تحلیل داده‌ها از نرم‌افزار MAXQDA بهره گرفته شد.

در گام بعدی به‌منظور قابلیت اعتبار کدگذاری از فرمول ضریب هولستی استفاده شد. برای محاسبه ضریب هولستی از میزان اشتراکات دو کدگذاری انجام‌شده و تعداد کل دو کدگذاری استفاده می‌شود؛ بنابراین، مضامین اصلی و فرعی در اختیار دو کدگذار قرار گرفت. ضریب هولستی بین صفر و یک متغیر است و به‌طور کلی میزان شاخص هولستی بالای ۰/۹ بیان‌کننده سطح بالایی از اطمینان در اعتبار تحلیل کیفی است؛ اما در تحقیقات مختلف میزان مورد قبول شاخص هولستی بالای ۰/۸ در نظر گرفته شده است (Lombard et al., 2002: 604-587).

برای سؤال اول پژوهش، ضریب هولستی ۱ و برای سؤال دوم ۰/۸۹ محاسبه شد (جدول ۲)؛ بنابراین، کدگذاری از اعتبار پذیرفتنی برخوردار بود.

$$\text{ضریب هولستی} = \frac{\text{تعداد موارد کدگذاری مشترک بین دو کدگذار}}{\text{تعداد کل کدگذاری دوم} + \text{تعداد کل کدگذاری اولیه}}$$

که در گروه نخست جای می‌گیرند. صادقی منش (۱۴۰۱) در مقاله‌ای با عنوان «بررسی تأثیر روایت‌های اسطوره‌ای بر تاب‌آوری شهرها» پیوند روایت‌های اساطیری با بازسازی و تقویت هویت شهرهای اسطوره‌ای را با استفاده از روش توصیفی - تحلیلی و جمع‌آوری داده‌ها از منابع کتابخانه‌ای بررسی کرده است. تاب‌آوری شهرها تنها با اتکا به مهندسی سازه‌ها و مدیریت بحران شهری انجام نمی‌گیرد. این قوانین تلاش می‌کنند شهروندان را به حفاظت از منابع شهری ترغیب یا وادار کنند؛ اما کافی نیست. در تمدن کهن و باستانی این اساطیر بودند که با درگیرکردن ذهن مردم به خود، می‌توانستند تأثیرات عمیقی در همگرایی مردم برای حفاظت از تمدن و شهرها داشته باشند. او بیان می‌کند در شهرهای اسطوره‌ای، با شناسایی مکان‌های منسوب به اساطیر و آشنایی ساکنان شهر با داستان‌ها و آثار ادبی مربوط به آنها می‌توان شهروندان را ترغیب به حفاظت، مرمت و بازسازی این مکان‌ها کرد؛ حتی اگر توجیه اقتصادی چندانی نداشته باشند.

یزدان‌پناه و ناظری (۱۴۰۰) با بررسی گونه‌شناسی موضوع و مضمون در نقاشی‌های لاجوردی اتاق ضلع غربی خانه اخوان حقیقی اصفهان، متعلق به دوره قاجار بیان کردند در این اتاق ۱۳۵۸ نقاشی وجود دارد که برخی از آنها مضامین ادبی، اسطوره‌ای و داستان‌های عامیانه ایرانی را در بر دارد. در این نقاشی‌ها می‌توان داستان‌های کلیله و دمنه، هزار و یک شب، ارسال نامدار و ... را مشاهده کرد.

نتایج پیشینه پژوهش نشان می‌دهند بسیاری از پژوهشگران معتقدند اساطیر و داستان‌های عامیانه علاوه بر اینکه می‌توانند به‌عنوان جاذبه گردشگری به گردشگران ارائه شوند، باعث هویت‌بخشی به بناها، ساختمان‌های تاریخی و مکان‌ها خواهند شد. شایان ذکر است به‌جز پژوهش یزدان‌پناه و ناظری (۱۴۰۰)، پژوهش دیگری به اساطیر و داستان‌های عامیانه شهر اصفهان و مکان‌های منسوب به آن اشاره نکرده و آنها را به‌عنوان جاذبه گردشگری معرفی نکرده است. پس گفتنی است نوآوری پژوهش حاضر در شناسایی اساطیر و داستان‌های عامیانه در شهر اصفهان و مکان‌های وابسته به آنها است که در نتیجه، مسیر گردشگری ادبی شهر اصفهان با تأکید بر اساطیر و داستان‌های عامیانه مشخص خواهد شد.

روش تحقیق

همان‌گونه که در بالا ذکر شد پژوهش حاضر به‌دنبال دو هدف

جدول ۱- نمونه کدگذاری اولیه بخشی از متن کتاب شهری بر هامون نهاده (جستارهایی در باب پیشینه اصفهان) (منبع: نویسندگان، ۱۴۰۲)

کدهای مفهومی	بخشی از متن کتاب شهری بر هامون نهاده (جستارهایی در باب پیشینه اصفهان)
- محله سنبلستان - داستان عاشقانه خسرو پرویز و معشوقه اصفهانی آن شکر اصفهانی که داستان او در منظومه «خسرو و شیرین» نظامی و «فرهاد و شیرین» وحشی بافقی ذکر شده است. چو خسرو جست از شیرین جدایی معلط ماند شغل دلربایی به غایت خاطر شیرین غمین ماند از آن بی رونقی اندوهگین ماند ز بی یاری دلی بودش چنان تنگ کز آن در مجلس شیرین خبر بود خبر دادند شیرین را که خسرو به شکر کرده پیمان هوس نو از آن پیمان شکن یار هوس کوش تف غیرت نهادهش در جگر نوش	سُنبُلان، چُنبُلان، جَمیلان و کَمبَران واژه‌هایی برای یکی از محله‌های بسیار کهن اصفهان، محله سُنبُلستان است. این محله در دوره صفویه دارای باغ‌ها و چاه‌های آب فراوان بوده است. در حفاری‌های چند دهه گذشته و تخریب قبرستان باستانی آن، قصر یا کوشک باستانی مشاهده شد که ساخت آن به دوره ساسانیان و پادشاهی خسرو پرویز برمی‌گردد. این قصر که به قصر جمیلان مشهور است، به دستور خسرو پرویز برای همسر اصفهانی خود، شکر اسپهانی ساخته شد. در دوره سلجوقیان، این بنا دوباره بازسازی شد و در دوره صفویه به‌عنوان اداره حکومتی استفاده می‌شده است. هنوز باقی‌مانده سر در ورودی و دیوارهای آن قابل مشاهده است. این بنا در سال ۱۳۷۷ با شماره ۱۹۸۹ در آثار ملی ایران ثبت شد (ریاحی و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۰۳).

جدول ۲- پایایی کدهای به‌دست آمده به روش ضریب هولستی (منبع: نویسندگان، ۱۴۰۲)

موضوع	تعداد کدها	تعداد کدهای مشترک بین دو کدگذار	تعداد کل کدگذاری اولیه	تعداد کل کدگذاری دوم	ضریب هولستی
چه مکان‌هایی در شهر اصفهان وجود دارند که منسوب به اساطیر ادبی هستند؟ لطفاً توضیح دهید.	۶	۶	۶	۶	۱
چه مکان‌هایی در شهر اصفهان وجود دارند که منسوب به داستان‌های عامیانه ادبی هستند؟ لطفاً توضیح دهید.	۴	۴	۵	۴	۰/۸۹

منطقه مورد مطالعه: اصفهان خاستگاه اسطوره‌ها و

داستان‌های عامیانه

منطقه مطالعه‌شده پژوهش حاضر، شهر اصفهان است. اصفهان با نام‌های سپاهان، اسپهان، اسپهان و اسپادانا شناخته شده است. این واژه‌ها، یادآور منطقه یا بلوکی است که شهر اصفهان در آن قرار دارد. بیشتر پژوهشگران و نویسندگان بر این باورند که در عصر ساسانیان، این شهر مرکز فراهم‌آوردن سپاهیان بوده است. سپاهانی که از جنوب ایران، از شهرهای فارس، خوزستان و کرمان برای آموزش نظامی در این ناحیه گرد می‌آمدند و سپس به مقصد مدنظر خود حرکت می‌کردند. اصفهان دارای نام‌های کهن‌تری مانند انزان، گابیان، گابیه و گی است که مربوط به دوره هخامنشیان است (دهخدا، ۱۳۷۳: ۱۶۰۲).

اصفهان در دوران خلیفه دوم در سال ۲۱ ه. ق فتح شد و در

قرن‌های اولیه اسلامی اصفهان به دلیل وسعت و گستردگی و اداره امور آن، به‌طور مداوم در حال تغییر و دگرگونی بود. در طی سده‌های اول اسلامی، شهر اصفهان خاستگاه تربیت و پرورش شخصیت‌های علمی برجسته مسلمان بوده است. اوج شکوفایی تمدن و فرهنگ اسلامی این شهر از قرون سوم تا هفتم ه. ق بود؛ اما متأسفانه در جریان یورش قوم مغول، به اصفهان حمله شد و مردمانش قتل عام شدند و این شهر رو به ویرانی نهاد. در دوره صفویه، با انتخاب اصفهان به‌عنوان پایتخت ایران، این شهر به اوج عظمت و درخشش خود رسید؛ اما در پایان عصر صفویه، با یورش و تهاجم افغان‌ها، بار دیگر اصفهان سقوط کرد و از رونق علمی آن کاسته شد. با وجود فراز و نشیب‌های تاریخی که این شهر به خود دیده است، در سده‌های متمادی و دوره معاصر، اصفهان همواره جایگاه

بزرگانی که بودندش ملازم
 همه یکسر بدین گشتند جازم
 که در شهر صفاهان دلبری هست
 که مانندش عجب گر دیگری هست
 به حسن اعجوبه دور زمان است
 به مجلس داری آشوب جهان است
 به ملک دلربایی بس که نیکوست
 ز مشرق تا به مغرب شهرت اوست
 ز شیرینی که دارد آن دلارام
 زمانه کرده است او را شکر نام

 لب چون شکرش به از نبات است
 دهانش چشمه آب حیات است

شهر اصفهان و استان اصفهان شامل گنجینه ارزشمندی از فرهنگ و ادبیات عامه نیز است. نصر اصفهانی و همکاران (۱۴۰۰) بیان می‌کنند داستان‌های شفاهی بین مردم اصفهان از قدیمی‌ترین نمونه‌های ادبیات عامه است و بناهای تاریخی، پیشه‌های کهن، بافت سنتی زندگی مردم، حضور پادشاهان و مرکزی‌بودن آن در دوره‌های مختلف، از موضوعات مهم در زمینه ادبیات عامه این شهر است. نخستین پایگاه‌های فرهنگی و اجتماعی در اصفهان، رونق قهوه‌خانه‌ها در زمان شاه عباس اول بود که داستان‌سرایان و نقالان، داستان‌های کهن اصفهان را برای مردم بازگو می‌کردند. از شاخص‌ترین و مهم‌ترین نویسندگان اصفهان، به امیرقلی امینی (مدیر روزنامه اصفهان)، خالق دو کتاب با عنوان *هزار و یک سخن و داستان‌های امثال* می‌توان اشاره کرد. همین‌طور حسین کوهی کرمانی، کتاب خود را با نام *پانزده افسانه* در سال ۱۳۳۲ چاپ کرد. این کتاب شامل قصه‌هایی از شهرهای اصفهان، کاشان، نطنز و ایل بختیاری است. در سال ۱۳۹۳ کتابی با نام *هویت ملی در قصه‌های عامیانه دوره صفوی*، نوشته محمد حنیف به چاپ رسیده است. بیشتر قصه‌های این کتاب درباره شاه عباس اول و زندگی او است (معینی‌فرد، ۱۳۹۶: ۲). بیشتر نویسندگان، محمدعلی جمالزاده (۱۲۷۰-۱۳۶۷ ه.ش) را پدر داستان‌نویسی ایران و بنیانگذار سبک واقع‌گرایی در ادبیات معاصر ایران می‌دانند. او زاده اصفهان بود. از معروف‌ترین آثار او به *فارسی شکر است*، *تلخ و شیرین*، *یکی بود یکی نبود*، *سرو ته یک کرباس* و *دارالمجانین* می‌توان اشاره کرد. زبان داستان‌های جمالزاده

بی‌نظیری در تربیت و آموزش شخصیت‌های علمی، فرهنگی و هنری داشته است (ندوشن و همکاران، ۱۳۶۶: ۷۲).

اصفهان در اساطیر و حماسه‌های ایرانی، خاستگاه و جایگاه مهتران، پادشاهان و مرکز فرمانروایی آنان بوده است. سیدی فرخند (۱۳۹۹) بیان می‌کند در شاهنامه فردوسی، به روایت‌های متعدد، شانزده بار از اصفهان نام برده شده است. نخستین بار که نام این شهر برده شد، در داستان سیاوش و عزیمت گیو، فرزند گودرز فرمانروای اصفهان برای دعوت و آوردن کیخسرو به این شهر است. همین‌طور در شاهنامه، از اردوان، یکی از پادشاهان سلسله اشکانیان، نام برده می‌شود که فرمانروای اصفهان بوده است. بار دیگر در دوره ساسانیان و پادشاهی بهرام گور از اصفهان یاد می‌شود. دینوری (۱۳۹۵) اشاره دارد که انوشیروان از پادشاهان سلسله ساسانیان، از مادری اصفهانی زاده شد.

نامور مطلق (۱۳۹۶) معتقد است اصفهان شهر اسطوره‌ای است؛ زیرا جایگاه این شهر در آثار بزرگ اسطوره‌ای، مانند شاهنامه فردوسی و خمسه نظامی گنجه‌ای و در زندگی قهرمانان اسطوره‌ای همچون کاوه آهنگر و گودرز مشهود است. همین‌طور این شهر پایتخت سلسله اسطوره‌ای صفویه و حلقه این اسطوره، شاه عباس کبیر است.

در آثار نظامی گنجوی در قصه شکر اسپهانی شاعر از سیب، گلاب و نبات اصفهان سخن می‌گوید و همچنین در ابیاتی که در زیر به آن اشاره شده است شاعر، شیرین‌سخنی شکر، معشوقه اصفهانی خسروپرویز را به نبات اصفهان تشبیه کرده است که نشان‌دهنده پرآوازه بودن نبات اصفهان در ایران آن زمان بوده است (اقبال، ۱۳۲۸: ۳۴). یکی از زیباترین داستان‌های کوتاه و میان‌پیوندی در داستان شیرین و خسرو در هفت‌پیکر نظامی گنجه‌ای، قصه شکر اسپهانی است. در زمانی که مداین پایتخت ایران بود و پادشاه ایران، خسروپرویز با یاری و کمک پادشاه روم شرقی به سلطنت رسید و با ازدواج با مریم، دختر پادشاه روم، نفوذ و دخالت دربار روم در حکمرانی پادشاه ایران صدچندان شد. مشخص نیست که این داستان سابقه تاریخی دارد یا اندیشه و احساس نظامی گنجه‌ای برای آزادی و رهایی مردم ایران از دخالت و نفوذ رومیان باشد. پس از مرگ مریم، خسروپرویز شیفته دختری به نام شکر از دیار اصفهان می‌شود و توجه شاه ایران دوباره از دربار روم به سمت ایران و اصفهان برگردانده شد (ثروتیان، ۱۳۹۹: ۲۷۶).

چو مریم را سر آمد عمر، خسرو
 طلب کرد از بزرگان همسر نو

سرشار از اصطلاحات عامیانه، مثل‌ها و طنز تلخ است (افشار، ۱۳۷۶: ۱۱).

یافته‌های تحقیق

مکان‌هایی در شهر اصفهان وجود دارند که داستان‌های عامیانه، اساطیر و افسانه‌هایی را در دل خود جای داده است که روایت و معرفی آن میراث‌های ادبی ناملموس علاوه بر اینکه به آن مکان‌ها هویت می‌بخشد، یک منبع درآمدزایی نوین برای راهنمایان گردشگری و گشت شهرهای ادبی می‌تواند باشد.

نتایج تجزیه و تحلیل کیفی داده‌ها به کمک نرم‌افزار مکس کیودا (جدول ۳، شکل ۱) نشان می‌دهند مضمون اصلی داستان‌های عامیانه ادبی شهر اصفهان شامل چهار مضمون فرعی (داستان‌های عامیانه درباره شاه عباس کبیر، داستان عامیانه درباره کوچه سوزن‌گرها و حمله افغان‌ها به اصفهان، حکایت تخم‌مرغ‌ها و داستان عامیانه بخت‌گشایی دختران) است.

میدان نقش جهان، کاخ عالی قاپو و قهوه‌خانه‌های تاریخی موجود در میدان نقش جهان مانند چاه حج میرزا از مکان‌هایی هستند که راهنمایان تور به دلیل حضور شاه عباس اول و دولت‌خانه صفوی می‌توانند داستان‌های منسوب به شاه، مانند داستان‌های سفر شاه عباس و دو عالم، داستان کاخ عالی قاپو، طلبه جوان و دختر فراری و ... را برای گردشگران روایت کنند. افزون بر آن، داستان کتاب سر و ته یک کرباس اثر محمدعلی جمالزاده به داستان عامیانه‌ای از کوچه سوزن‌گرها (کوچه‌ای طولانی از قبرستان آب پخشگان بوده است (فلکه شهدای امروزی، کوچه حاج رسولی‌ها)، محله علی‌قلی آقا، پشت بارو تا خیابان طیب امروزی) اشاره دارد که به حمله افغان‌ها به شهر اصفهان و کشتار مردم شهر مربوط است. امروزه این محور به‌ویژه محله علی‌قلی آقا یکی از مهم‌ترین مقاصد گردشگری است که روایت این داستان عامیانه برای گردشگران و بازدیدکنندگان علاوه بر اینکه آنها را با تاریخ محلی، اصفهان قدیم، محله‌ها و قبرستان‌های قدیم اصفهان آشنا می‌کند، باعث پررنگ‌تر شدن مؤلفه‌های هویت مکان و حس تعلق مکانی می‌شود. امروزه از قبرستان آب پخشگان به جز مقبره ابومسعود رازی در خیابان آیت‌الله بیدآبادی و مقبره جوهری در کنار مسجد چیزی باقی نمانده است.

احمدی (۱۳۹۸)، به نقل از استاد باستانی پاریزی بیان می‌کند چهل دُختر یا چهل دختران، عنوان برخی از بناهای مذهبی، نظامی و پدیده‌های طبیعی است که در نقاط مختلفی از

ایران پراکنده‌اند و بیشتر آنها مقدس هستند و از ترکیب عدد چهل و واژه دختر (نماد زنانگی و اشاره به ایزدبانو، آناهیتا الهه آب) پدید آمده‌اند. بناهای منسوب به دختر ۳ ویژگی دارند: ۱- همه آنها بر بلندی قرار دارند؛ ۲- بیشتر آنها ریشه در دوران پیش از اسلام و به‌ویژه دوره ساسانی دارند؛ ۳- در نام‌گذاری همه آنها نکته‌ای رازآمیز دیده می‌شود (احمدی، ۱۳۹۸). باستانی پاریزی معتقد است بناهایی که دختر نامیده می‌شوند، همان معابد ناهیدند که بیشتر بر فراز کوه‌ها قرار داشتند. در شهر اصفهان در محله جوباره، یک منار به نام مناره چهل دختران وجود دارد که در داستان‌های ادبی عامیانه و همچنین در داستان‌های اساطیری جایگاه ویژه‌ای دارد. این منار، منسوب به ایزدبانو آناهیتا است. داستان‌های عامیانه بسیاری وجود دارند؛ یکی از آنها داستان بخت‌گشایی دختران است (جدول ۳) و دیگری این است که مردم شهر باور دارند ارواح به‌صورت دختران جوان در آنجا وجود دارند؛ زیرا پس از حمله مغول به اصفهان، ۴۰ دختر اصفهانی از ترس مغولان، از دریچه منار داخل آن شدند و هرگز از آنجا بیرون نیامدند.

از دیگر مناره‌های بخت‌گشای اصفهان به منار شاه رستم (منار شهرستان) می‌توان اشاره کرد که امروزه به‌جز پایه‌های آن در نزدیکی مدرسه معتمدی چیزی باقی نمانده است.

همچنین، نتایج بررسی متون ادبی و تحلیل داده‌ها (جدول ۳، شکل ۱) نشان می‌دهند شهر اصفهان اسطوره‌های ادبی بسیاری را در بر گرفته است و مکان‌هایی در شهر وجود دارند که نمادی از شخصیت‌های اسطوره‌ای و افسانه‌ها هستند. تجزیه و تحلیل داده‌ها به روش کدگذاری برای مضمون اصلی اساطیر، شش مضمون فرعی را مشخص کرده است که عبارت‌اند از مهر یا میترا از ایزدان آیین مزدیسنا (اسطوره نور)؛ نمادهای خیر و شر در اساطیر ایرانی؛ ایزدبانو آناهیتا که در اسطوره‌شناسی ایران از او با عنوان «الهه آب‌ها» یاد می‌شود، داستان عاشقانه خسرو پرویز و معشوقه اصفهانی آن شکر اصفهانی، درختان مقدس در اسطوره‌شناسی، داستان‌های هزار و یک شب و کلیله و دمنه و امیر ارسلان نامدار و ...).

شایان ذکر است معماری ایرانی - اسلامی مسجد شیخ لطف‌الله و نقش نور در آن، محله مهر و مهرآباد (محل سکونت پیروان آیین مزدیسنا در گذشته) منسوب به مهر یا میترا از ایزدان آیین مزدیسنا هستند. همچنین، نماد بالای سردر بازار قیصریه (میدان نقش جهان)، نمادهای خیر و شر در اساطیر ایرانی است. مناره چهل دختران در محله جوباره و مناره شاه

رستم، روبه‌روی پل شهرستان نیز منسوب به ایزدبانو آناهیتا هستند.

افزون بر آن، داستان عاشقانه خسرو پرویز و معشوقه اصفهانی‌اش شکر اصفهانی که داستان او در منظومه «خسرو و شیرین» نظامی و «فرهاد و شیرین» وحشی بافقی ذکر شده است (جدول ۳) را می‌توان در قصر جمیلان در محله سُبُلستان جست‌وجو کرد که متأسفانه با وجود ثبت آن به‌عنوان میراث فرهنگی، در حال تخریب است و کارگاه‌های نجاری واقع در آن، عامل مهمی در تخریب این بنا هستند.

درختان مقدس در اسطوره‌شناسی یکی دیگر از مضامین فرعی شناخته‌شده در شهر اصفهان است. در فرهنگ ایرانی همچون بسیاری از اقوام دیگر برای برخی از گیاهان و درختان نیرو و تقدس خاصی قائل هستند. در شهر اصفهان نیز چهار درخت مقدس، دو تا در مسجد لبنان، یکی در خیابان میرزا طاهر و دیگری در محله سواردژ در نزدیکی کردآباد وجود دارد. در گذشته، مردم بر این باور بودند که این درختان حاجت می‌دهند و پارچه‌هایی را به آنها وصل می‌کردند یا در زیر آن کاچی و آتش نذری می‌پختند.

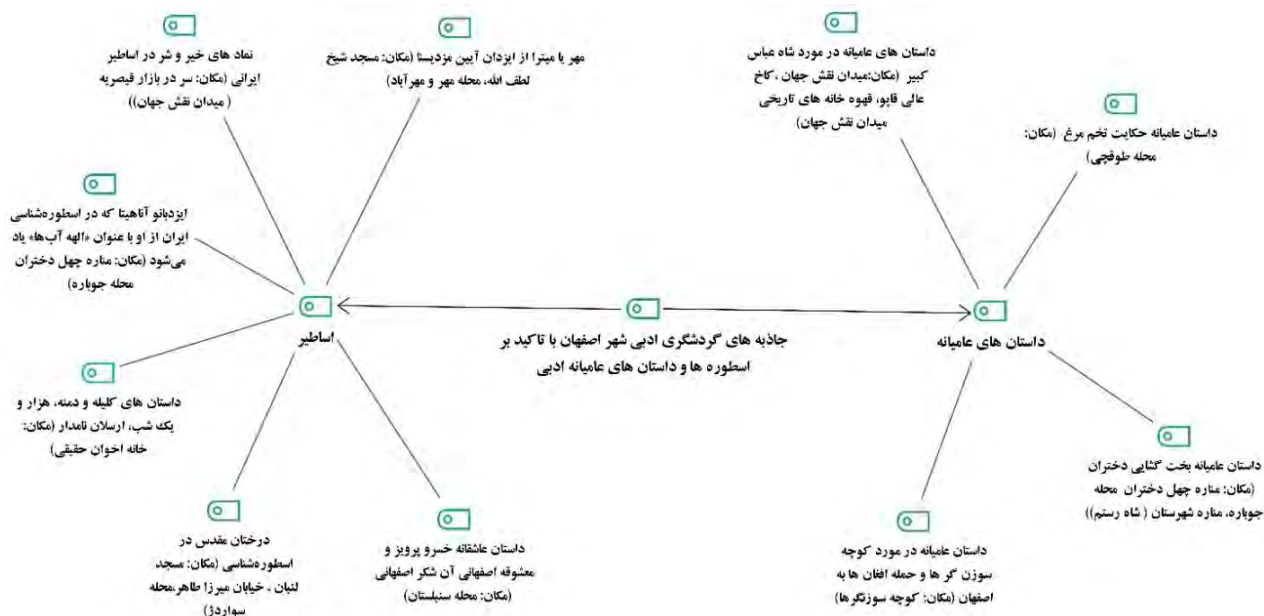
جدول ۳- مکان‌های منسوب به گردشگری ادبی با تأکید بر اساطیر و داستان‌های عامیانه ادبی (منبع: تجزیه و تحلیل داده‌ها، ۱۴۰۲)

مکان	مضامین اصلی	مضامین فرعی	متن موجود در منابع
- میدان نقش جهان - کاخ عالی‌قاپو - قهوه‌خانه‌های تاریخی میدان نقش جهان		- داستان‌های عامیانه درباره شاه عباس کبیر	در حافظه تاریخ ایران پس از اسلام، شاه عباس کبیر، اسطوره پادشاهی مقتدر، مذهب‌گرا و مستقل شناخته شده است (بلو، ۱۳۹۵: ۱۸) که بیشترین داستان‌های عامیانه را به خود اختصاص داده است و یگانه پادشاهی است که در همه داستان‌ها به نیکی از او یاد شده است. او بین مردم عامه، از محبوبیتی فراوان برخوردار بوده است (حنیف، ۱۳۹۵: ۳۹)؛ از آن جمله به داستان‌های داستان سفر شاه عباس و دو عالم، داستان کاخ عالی‌قاپو، طلبه جوان و دختر فراری و ... می‌توان اشاره کرد.
- کوچه سوزن‌گرها (کوچه‌ای بوده است طولانی از قبرستان، آب بخشگان (فلکه شهدای امروزی) تا محله علی‌قلی آقا، پشت بارو تا خیابان طیب (امروزی)	داستان‌های عامیانه	- داستان عامیانه درباره کوچه سوزن‌گرها و حمله افغان‌ها به اصفهان	.... زمانی که به مکتب ملا تقی می‌رفتم، پدرم خانه‌ای به ششصد تومان، بین محله پشت بارو و چارسو علی‌قلی آقا خریداری کرد. خانه در بیخ سیبه قرار داشت که کوچه‌ای طاق‌دار و تاریک بود؛ معروف به کوچه سوزن‌گرها. این کوچه به قدری تاریک بود که روز روشن باید با چراغ یا شمع رفت‌وآمد می‌کردیم. این کوچه داستانی برای خودش داشت. می‌گفتند در زمان حمله افغان‌ها به اصفهان، هر روز تعدادی از اهالی شهر را سر می‌بریدند. وقتی نوبت به صنف سوزن‌گرها رسید که در همین کوچه زندگی می‌کردند، به قدری سوزن‌گرها لاغر و زرد و مردنی بودند که سردسته افغان‌ها از دیدن آنها تعجب می‌کند و شغل آنها را می‌پرسد. به او سوزنی نشان می‌دهند و می‌گویند که پیشه این جماعت سوزن‌گری است، آنها با دست، آهن را تیز و نازک و نوک آن را سوراخ می‌کنند؛ در نتیجه این شغل به این شکل درآمدند. امیر افغان‌ها می‌خندد و می‌گوید آنها را آزاد کنید که خودشان خواهند مرد...» (جمالزاده و دهباشی، ۱۳۹۲: ۶۷). در حقیقت، کتاب سر و ته یک کرباس، اصفهان‌نامه‌ای است که نویسنده در آن افزون بر توصیف اصفهان و محله‌های آن، از پیشه‌های قدیمی سخن می‌گوید که اکنون در اصفهان وجود ندارند؛ مانند آشرمه‌دوز (دوزنده نم‌دزین اسب)، کلواند (چینی‌بندزن)، گاله باف (حصیرباغ)، پیژریاف (بافنده حصیر با الیاف نی)، چاقشوردوز (جوراب دوز) و ...؛ همچنین نویسنده، محله‌های قدیمی اصفهان و بناهای تاریخی شهر را توصیف می‌کند، مانند محله جوباره، محله احمدآباد، پشت بارو، محله نو، آب بخشگان (قبرستان قدیمی)، چهارباغ (تخت سبز)،

مکان	مضامین اصلی	مضامین فرعی	متن موجود در منابع
			مقبره میرعماد، آرامگاه کمال‌الدین اسماعیل، قبر پلویی در تخت فولاد.
- مناره چهل دختران محله جویباره - مناره شهرستان (شاه رستم)		- داستان عامیانه بخت‌گشایی دختران (داستان مناره چهل دختران محله جویباره عبارت است از دخترهای دم بخت گردوهایی را بر می‌داشتند و از هر پله که بالا می‌رفتند یک گردو می‌گذاشتند تا پله آخر، در راه برگشت پا را بر گردوها می‌گذاشتند و آنها را می‌شکستند و پس از پایین آمدن به اولین پسر یا مردی که می‌دیدند، گردوهای شکسته با کشمش می‌دادند)	محله جویباره از کهن‌ترین محله‌های شهر اصفهان است که در دوره قبل از اسلام نام یهودیه بر خود داشت. این محله در دوره سلجوقیان، متعلق به پیروان مذهب حنّفی بود. برخی از آثار تاریخی این محله، مانند خانه‌های تاریخی و مساجد از دوره‌های گوناگون هنوز پابرجاست (ریاحی، ۱۳۹۲: ۱۰۸). اولین مناره تاریخ‌دار در شهر اصفهان، مناره چهل دختران است که در این محله قرار دارد (گدار، ۱۳۸۸: ۱۳۸). نام‌گذاری این مناره به چهل دختران به‌درستی روشن نیست. واژه چهل دختران بیان‌کننده تقدس یا تکرر عدد چهل و دختر به‌عنوان نماد باروری، پاک‌ی و زندگی است. به نظر می‌رسد احترام و ارادت به بعضی از مناره‌ها، ریشه در باورهای اسطوره‌ای ایران باستان، مانند ایزدبانو آناهیتا دارد.
- محله طوقچی		- داستان عامیانه حکایت تخم‌مرغ	یکی از محله‌های کهن شهر اصفهان، محله طوقچی است که قدمت نام این محله به دوره صفویه برمی‌گردد که در ابتدای دروازه شمالی اصفهان قرار داشته است و باغ‌های حاصلخیز فراوان مانند طوقی سبز اطراف اصفهان را در بر می‌گرفت. همچنین باغ بزرگی با نام قوشخانه قرار داشته است که این باغ، افزون بر تفریحگاه خاندان سلطنتی صفویه، محلی برای پرورش پرندگان شکاری، مانند قوش بوده است. درباره این محله داستان‌های عامیانه فراوانی نقل شده است. مشهورترین داستان، مربوط به حکایت تخم‌مرغ است. می‌گویند هرگاه حاکمی ظالم در اصفهان ظلم و بیداد می‌کرد، اهالی این محل در حق او نفرین می‌کردند و نفرین آنها سریع مستجاب می‌شد. یکی از حاکمان علت مستجاب شدن نفرین اهالی را از مشاورانش جویا می‌شود؛ به او می‌گویند چون این مردم مال حرام نمی‌خورند. حاکم دستور می‌دهد همه اهالی محل در میدان طوقچی جمع شوند و همراه خود یک تخم‌مرغ بیاورند و همه را یک جا جمع کنند. والی به آنها می‌گوید می‌توانند تخم‌مرغ‌های خود را بردارند و بروند؛ چون تخم‌مرغ‌ها قابل شناسایی نبود، مردم به اشتباه تخم‌مرغ‌ها را برمی‌دارند و بعد می‌خورند و دیگر دعایشان مستجاب نمی‌شود (مهرجویان، ۱۳۹۹: ۵).
- مسجد شیخ لطف‌الله	اساطیر	- مهر یا میترا از ایزدان آیین مزدیسنا (اسطوره نور)	مسجد شیخ لطف‌الله قرار، منسوب به شیخ لطف‌الله میسی آملی از علمای برجسته آن دوران است؛ معمار مسجد استاد محمدرضا بن حسین بنای اصفهانی بوده است (حاجی قاسمی و همکاران، ۱۳۸۳: ۱۲۴). در واقع، این مسجد نماد اسطوره نور در معماری ایرانی - اسلامی است. سازنده این بنا با مهارتی بی‌نظیر از نور و رنگ استفاده کرده است تا عناصری همچون پنجره‌های مشبک، شمشه‌ها و تزیینات، نمادهایی از این اسطوره باشند (سعادت مسروری و اکبری، ۱۳۹۷: ۲). از دیرباز در ایران زمین، نور عنصری مقدس و ارزشمند شناخته شده و جایگاه خاصی بین ایرانیان داشته است. در اساطیر ایرانی، مهر یا میترا ایزد نور، روشنائی، پیمان و نماد آن خورشید است. پس از ورود اسلام به ایران و آمیخته شدن تعالیم اسلام با فرهنگ ایرانی، همچنان نور جایگاه مقدس خود را در فرهنگ ایرانی - اسلامی حفظ کرده است. مفهوم نور در آیه‌های

مکان	مضامین اصلی	مضامین فرعی	متن موجود در منابع
			قرآن با آیین‌های اساطیری در ایران باستان وجوه اشتراکی پایدار در فرهنگ ایران دارد. حضور مداوم و مفهوم نور در مکان‌ها، آیین‌ها و آداب مذهبی از عناصر همیشگی و جدانشدنی فرهنگ ایرانی بوده است. در واقع، فرهنگ، هنر و زندگی ایرانیان برخاسته از نوع جهان‌بینی آنها است و از مهم‌ترین مبانی در این جهان‌بینی، حرکت از تاریکی به سوی نور است که از دوره باستان تا ایران اسلامی امتداد پیدا کرده است (شریعتمداری، ۱۳۹۷: ۵۴).
سر در بازار قیصریه (میدان نقش جهان)		- نمادهای خیر و شر در اساطیر ایرانی	بازار قیصریه اصفهان یکی از بزرگ‌ترین و زیباترین بازارهای ایران و دنیای اسلام است. در بازارهای سنتی ایران به زیباترین و مهم‌ترین بازارها، واژه قیصریه گفته می‌شد که به فرمان پادشاهان و حاکمان زمان خود بنا شده بودند. در سال ۱۰۱۱ ه. ق و در عصر صفویه، به فرمان شاه عباس اول، بازار قیصریه اصفهان به دست معمار مشهور اصفهانی، استاد علی‌اکبر اصفهانی ساخته شد (شفقی، ۱۳۷۸: ۲۳). سردر بازار قیصریه اصفهان که در ورودی اصلی این بازار در میدان نقش جهان قرار دارد، در سال ۱۳۱۰ با شماره ۱۰۳ در فهرست آثار ملی ایران ثبت شد (پوزوکچیان، ۱۳۷۸: ۳۴). در قرن چهارم ه. ق، اصفهان به‌عنوان پایتخت سلسله آل‌بویه انتخاب شد. به فرمان رکن‌الدوله دیلمی در زمانی که قمر در برج قوس بود (طالع خوش‌یمن)، در اطراف اصفهان حصار و بارویی کشیده شد (جابرانصاری، ۱۳۷۸: ۲۳). کهن‌ترین نشانه قوس در آثار تاریخی شهر اصفهان، در سردر بازار قیصریه است که به‌عنوان نماد شهر اصفهان انتخاب شده است و اول آذرماه نیز روز اصفهان است (خزایی، ۱۳۸۶: ۷۴). در مضامین اسطوره‌ای، هیچ ایده‌ای مانند صورت‌های فلکی در آسمان نقش‌مایه‌های اسطوره‌ای ندارد؛ چنانچه در اساطیر ملت‌های گوناگون، این ستارگان بودند که نقش حاکمیت در سرنوشت انسان‌ها را بازی می‌کردند (مختاریان و صرامی، ۱۳۹۵: ۶۱). نهمین صورت فلکی در آسمان، قوس است که نماد مرد کماندار است. در اساطیر، پایین‌تنه قوس به شکل اسب است؛ اما در آثار معماری و هنری بناهای اصفهان، به‌صورت شیر است (هال، ۱۳۸۰: ۶۱). نشانه قوس در بازار قیصریه اصفهان، ترکیبی از انسان و جانور است که به‌صورت نیم‌تنه مرد جوان کماندار با پایین‌تنه شیر است؛ با پوشش بالاتنه آبی‌رنگ و کلاه‌ی بر سر و تیر و کمانی در دست که به سمت عقب بازگشته و دم اژدهاگونه خود را نشانه گرفته است (هنرفر، ۱۳۷۶: ۱۷). در باور اساطیر ایرانی، آتش در برج قوس (آذرماه) پنهان است؛ اما نمی‌میرد و دوباره زنده می‌شود. رامی، مرد کماندار با پایین‌تنه اسب و بالاتنه انسان با کمانی که در دست دارد، تیر خود را به عقب به طرف اژدها پرتاب می‌کند. در اساطیر ایرانی، اژدها نماد شر و آشوب ازلی است که در آثار ادبی و نقش‌نگاره‌های ایرانی به وفور مشاهده می‌شود (قهاری و محمدزاده، ۱۳۸۹: ۱۶).
- مناره چهل‌دختران محله جوباره		- ایزدبانو آناهیتا که در اسطوره‌شناسی ایران از او با عنوان «الهه آب‌ها» یاد می‌شود	محله جوباره از کهن‌ترین محله‌های شهر اصفهان است که در دوره قبل از اسلام نام یهودیه بر خود داشت. این محله در دوره سلجوقیان، متعلق به پیروان مذهب حنّفی بود. برخی از آثار تاریخی این محله، مانند خانه‌های تاریخی و مساجد از دوره‌های گوناگون هنوز پابرجاست (ریاحی، ۱۳۹۲: ۱۰۸). اولین مناره تاریخ‌دار در

مکان	مضامین اصلی	مضامین فرعی	متن موجود در منابع
			شهر اصفهان، مناره چهل‌دختران است که در این محله قرار دارد (گدار، ۱۳۸۸: ۱۳۸). نام‌گذاری این مناره به چهل‌دختران به‌درستی روشن نیست. واژه چهل‌دختران بیان‌کننده تقدس یا تکثر عدد چهل و دختر به‌عنوان نماد باروری، پاک‌ی و زندگی است. به نظر می‌رسد احترام و ارادت به این مناره، ریشه در باورهای اسطوره‌ای ایران باستان مانند ایزدبانو آناهیتا دارد.
			سُنبَلان، چُنَبَلان، جَمیلان و کَمبَران واژه‌هایی برای یکی از محله‌های بسیار کهن اصفهان، محله سُنبُلستان است. این محله در دوره صفویه دارای باغ‌ها و چاه‌های آب فراوان بوده است. در حفاری‌های چند دهه گذشته و تخریب قبرستان باستانی آن، قصر یا کوشک باستانی مشاهده شد که ساخت آن به دوره ساسانیان و پادشاهی خسرو پرویز برمی‌گردد. این قصر که به قصر جمیلان مشهور است، به دستور خسرو پرویز برای همسر اصفهانی خود، شکر اسپهانی ساخته شد. در دوره سلجوقیان، این بنا دوباره بازسازی شد و در دوره صفویه به‌عنوان اداره حکومتی استفاده می‌شده است. هنوز باقی‌مانده سر در ورودی و دیوارهای آن قابل مشاهده است. این بنا در سال ۱۳۷۷ با شماره ۱۹۸۹ در آثار ملی ایران ثبت شد (ریاحی و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۰۳).
			مهرآباد اینک محله‌ای بزرگ و زیبا افتاده بر شمال خیابان بزرگ مشتاق دوم در شرق اصفهان است. مهر نام فرشته موکل بر فروغ و خورشید است (مه‌یار، ۱۲۹۷: ۷۷۰-۷۷۳)
			در فرهنگ ایرانی همچون بسیاری از اقوام دیگر برای برخی از گیاهان و درختان، نیرو، خواص و تقدس خاصی قائل هستند (فرهادی، ۱۳۷۲: ۳۲۰-۳۲۹).
			یزدان‌پناه و ناظری (۱۴۰۰) با بررسی گونه‌شناسی موضوع و مضمون در نقاشی‌های لاجوردی اتاق ضلع غربی خانه اخوان حقیقی اصفهان، متعلق به دوره قاجار بیان کردند در این اتاق ۱۳۵۸ نقاشی وجود دارد که برخی از آنها مضامین ادبی، اسطوره‌ای ایرانی را در بر دارد.
- محله سنبلستان		- داستان عاشقانه خسرو پرویز و معشوقه اصفهانی آن، شکر اصفهانی که داستان او در منظومه «خسرو و شیرین» نظامی و «فرهاد و شیرین» وحشی بافقی ذکر شده است	
- محله مهر و مهرآباد در گذشته محل زندگی مردمان آیین مزدیسنا بوده است		- مهر یا میترا از ایزدان آیین مزدیسنا (اسطوره نور)	
مسجد لبنان خیابان میرزا طاهر محله سواردژ		- درختان مقدس در اسطوره‌شناسی	
خانه اخوان حقیقی (خیابان چهارباغ پایین، کوچه پردیس)		داستان‌های هزار و یک شب و کلیله و دمنه، داستان ارسلان نامدار و ...	

شکل ۱- مکان‌های منسوب به گردشگری ادبی با تأکید بر اساطیر و داستان‌های عامیانه ادبی برگرفته از تحلیل داده‌ها به کمک نرم‌افزار مکس

کیودا

مکان‌های وابسته به آنها است. نتیجه تجزیه و تحلیل داده‌ها نشان دادند چهار مضمون فرعی داستان‌های عامیانه درباره شاه عباس کبیر، داستان عامیانه درباره کوچه سوزن‌گرها و حمله افغان‌ها به اصفهان، حکایت تخم‌مرغ‌ها و داستان عامیانه بخت‌گشایی دختران، زیرگروه مضمون اصلی داستان‌های عامیانه ادبی شهر اصفهان هستند.

همچنین، برای مضمون اصلی اساطیر ادبی، شش مضمون فرعی (مهر یا میترا از ایزدان آیین مزدیسنا (اسطوره نور)؛ نمادهای خیر و شر در اساطیر ایرانی، ایزدبانو آنهیتا که در اسطوره‌شناسی ایران از او با عنوان «اله آب‌ها» یاد می‌شود، داستان عاشقانه خسرو پرویز و معشوقه اصفهانی آن، شکر اصفهانی، درختان مقدس در اسطوره‌شناسی، داستان‌های هزار و یک شب و کلیله و دمنه و امیر ارسلان نامدار و ...) مشخص شد.

در گام بعدی براساس مکان‌های مشخص شده، شش مسیر گردشگری ادبی (با تأکید بر داستان‌های عامیانه و اساطیر ادبی) معرفی می‌شوند:

۱) طوقچی - جوباره (داستان تخم‌مرغ‌ها تا بخت‌گشایی دختران)؛

۲) ممهرآباد - سواردر (کردآباد) - پل شهرستان (افسانه مهر یا میترا از ایزدان آیین مزدیسنا تا درختان مقدس)؛

۳) میدان نقش جهان (مسجد شیخ لطف‌الله - قهوه‌خانه چاه

نتیجه‌گیری

امروزه به صنایع فرهنگی و خلاق در بسیاری از کشورها توجه شده و اقتصاد خلاق یکی از بهترین راهها برای تجاری‌سازی پایدار صنایع فرهنگی و خلاق است. اقتصاد خلاق به‌دنبال فعالیت‌های خلاق ذهن و اصول توسعه پایدار است؛ به‌گونه‌ای که آسیب‌های محیطی ناشی از تجاری‌سازی اقتصاد خلاق به مراتب نسبت به اقتصاد کلاسیک کمتر هستند. یکی از شناخته‌شده‌ترین صنایع فرهنگی، میراث‌های ملموس و ناملموس ادبی است و در این میان، به اساطیر و داستان‌های عامیانه ادبی می‌توان اشاره کرد. یکی از راههای تجاری‌سازی پایدار اساطیر و داستان‌های عامیانه ارائه آنها به‌عنوان محصول فرهنگی خلاق در گشت شهرها و بسته‌های سفر گردشگران و بازدیدکنندگان است که موضوع پژوهش حاضر است.

نصراصفهانی و همکاران (۱۴۰۰) معتقدند شهر اصفهان شامل گنجینه ارزشمندی از فرهنگ و ادبیات عامه است و داستان‌های شفاهی بین مردم اصفهان از قدیمی‌ترین نمونه‌های ادبیات عامه است که پژوهش حاضر یافته‌های ایشان را تأیید می‌کند. افزون بر آن، نویسندگان و پژوهشگران بسیاری همچون امیرقلی امینی، حسین کوهی کرمانی و محمدعلی جمالزاده بر ادبیات عامه شهر اصفهان تأکید داشتند.

پژوهش حاضر به روش کیفی (تحلیل مضمون) به‌دنبال شناسایی اساطیر و داستان‌های عامیانه در شهر اصفهان و

در اسطوره‌شناسی) - خیابان صائب (مقبره صائب).
مشاهده‌های میدانی نشان می‌دهند مسیر شماره ۴، قصر جمیلان، متأسفانه وضعیت اسفباری دارد و با اینکه ثبت میراث شده است، کارگاههای نجاری در آن مستقر هستند و بنا در حال ویرانی است (شکل ۲). همچنین محله تل عاشقان به جز مسجد، بقیه محله در حال ساخت‌وساز است و به جز تعداد معدودی از خانه‌های تاریخی (مانند خانه أعلم) اثری از محله قدیمی نیست. شایان ذکر است محله تل عاشقان، در شعر طیب اصفهانی نیز جایگاه ویژه‌ای داشته است:

چو بگذری به تل عاشقان دکانی هست
در آن دکان چو نکو بنگری جوانی هست
یکی جوان که ز آوازه‌ی نکویی او
نهی چو گوش به هر کوچه داستانی هست

حج میرزا - سردر بازار قیصریه - کاخ عالی قاپو) (افسانه مهر یا میترا از ایزدان آیین مزدیسنا؛ نمادهای خیر و شر در اساطیر ایرانی تا داستان‌های عامیانه درباره شاه عباس)؛

۴) سُسنبلستان (قصر جمیلان، درب قصر) شهید مأمون‌پوش (تل عاشقان) عبدالرزاق - چهارراه تختی - چهارباغ پایین (کوچه پردیس، خانه اخوان حقیقی)، (داستان عاشقانه خسرو پرویز و معشوقه اصفهانی آن شکر اصفهانی، داستان‌های هزار و یک شب، کلیله و دمنه و امیر ارسلان نامدار و ...)

۵) فلکه شهدا - خیابان جامی شرقی - خیابان آیت‌الله بیدآبادی (بقعه ابومسعود رازی، آب بخشگان) بازارچه علی‌قلی آقا (داستان عامیانه درباره کوچه سوزن‌گرها و حمله افغان‌ها به اصفهان)؛

۶) خیابان آیت‌الله کاشانی (روبه‌روی هلال‌احمر، خانه امیرقلی امینی) - خیابان بهشتی (مسجد لبنان، درختان مقدس

شکل ۲- قصر جمیلان محله سنبلستان، شهر اصفهان (عکس: پژوهشگران)

شناسایی شده مختص شهر اصفهان هستند و قابل تعمیم‌پذیری نیست. بدیهی است موضوع کلی تحقیق و بهره‌گیری از ادبیات عامه و اساطیر و تورهای گردشگری ادبی محدود به یک جامعه خاص نیستند.

همچنین، برگزاری گشت شهرهای ادبی با تأکید بر داستان‌های عامیانه و اساطیر، تاریخچه ظهور مدارس نوین و

درنهایت، گفتنی است معرفی این شش مسیر گردشگری ادبی جدید علاوه بر اینکه تنوع بازار گردشگری شهر اصفهان را به‌دنبال دارد، به حفظ میراث‌های ملموس و ناملموس ادبی (صنایع فرهنگی خلاق) منجر خواهد شد.

گفتنی است محدودیت در اثربخشی از جمله محدودیت‌های پژوهش حاضر است و نتایج این پژوهش و مسیرهای

تطبیقی اسطوره‌ای آب در اساطیر ایران و هند»، فصل‌نامه مطالعات شبه قاره، دوره ۵، شماره ۱۷، ص ۷-۲۶.

برهانی، مسعود و همکاران (۱۳۹۶). «گاوخونی، تالاب خاموشی دیگر در مرکز ایران»، *طبیعت ایران*، دوره ۲، شماره ۶، ص ۸۴-۹۵.

بیرونی، محمد بن احمد ابوریحان (۱۳۹۰). *آثار الباقیه*، ترجمه: اکبر داناسرشت، چاپ ششم، تهران: نشر امیرکبیر، ۶۴۸. شابک: 9789640002797.

پوردوود، ابراهیم (۱۳۸۶). *فرهنگ ایران باستان*، چاپ اول، تهران: انتشارات اساطیر، ۴۰۶.

پورمطلق، ابوالقاسم اسماعیل (۱۳۹۶). «دماوند در اساطیر ایرانی»، *دوماهنامه فرهنگ و ادبیات عامه*، دوره ۵، شماره ۱۴، ص ۹۷-۱۱۶.

DOI: 20.1001.1.23454466.1396.5.14.3.3

تیشه‌زن، طنز (۱۳۹۸). «تحلیلی بر بخش‌بندی بازار گردشگری ادبی کلان‌شهر تبریز با تأکید بر انگیزه سفر»، دانشکده پژوهش‌های عالی هنر و کارآفرینی، گروه موزه و گردشگری، دانشگاه هنر اصفهان، اصفهان، ایران.

ثروتیان، بهروز (۱۳۹۹). *خسرو و شیرین*، تهران: انتشارات میراثبان.

جمالزاده، سید محمدعلی و دهباشی، علی (۱۳۹۲). *سرو ته یک کرباس*، تهران: ناشر سخن، ۵۰۴.

جنت مکان، حسین (۱۳۹۹). «اماکن منسوب به شاهنامه در فرهنگ عامه»، *دوماهنامه فرهنگ و ادبیات عامه*، دوره ۸، شماره ۳۱، ص ۲۳-۴۸.

جوادی، شهره و سراجی، نیلوفر (۱۳۹۹). «نمادشناسی گل سرخ با تأکید بر فرهنگ و هنر ایران»، *مجله هنر و تمدن شرق*، دوره ۸، شماره ۲۹، ص ۳۷-۴۶.

DOI: 10.22034/jaco.2020.238626.1166

حاجی قاسمی، کامبیز و همکاران (۱۳۸۳). *گنجنامه فرهنگ آثار معماری اسلامی ایران*، مساجد، تهران: دانشگاه شهید بهشتی، روزنه. ۲۹۴.

حنیف، محمد (۱۳۹۵). *هویت ملی در قصه‌های عامه دوره صفویه*، تهران: انتشارات علمی فرهنگی، ۳۲۰.

خیام، عمر بن ابراهیم (۱۳۹۲). *نوروزنامه: رساله‌ای در منشأ و تاریخ و آداب جشن نوروز*. ویراستار: مجتبی مینوی طهران‌سی، تهران: اساطیر، ۱۵۴.

شخصیت‌های تأثیرگذار در این حوزه، شهرها و ساختمان‌های تاریخی در شعر و ... دریچه‌های نوین برای درآمدزایی راهنمایان گشت‌های فرهنگی خواهند بود.

شناسایی هویت ادبی ساختمان‌های تاریخی شهرها و روستاها، بررسی گرایش و علاقه گردشگران به این نوع بسته‌های سفر به‌عنوان صنایع فرهنگی خلاق و شناسایی راهبردهای مناسب برای رونق این بازار نوین گردشگری، عناوینی هستند که پژوهشگران برای پژوهش‌های آتی پیشنهاد می‌دهند.

منابع

ابن اسفندیار، محمد بن حسن (۱۳۹۶). *تاریخ طبرستان*، ویراستار: عباس اقبال آشتیانی، چاپ دوم، تهران: ناشر اساطیر، ۵۲۸.

ابن بلخی (۱۳۸۵). *فارسنامه*، ویراستاران: گای لسرنینج، رنالدالین نیکلسون، تهران: ناشر اساطیر، ۲۴۸. احمدی، محسن (۱۳۹۸). *چهل دختر*، دانشنامه فرهنگ مردم ایران. چهارشنبه ۱۸ دی ۱۳۹۸.

افاضلی، اکبر (۱۳۷۳). *توشه‌ای از تاریخ گلیاگان و مردم آن*، چاپ اول، تهران: نشر ابجد، ۲۳۷.

اللهیاری، فریدون و عبدالله، نورالله (۱۳۸۷). «بررسی یک سند مربوط به شهر چادگان در دوره شاه عباس اول صفوی»، *فصل‌نامه گنجینه اسناد*، دوره ۴، شماره ۶۹، ص ۱۰-۱۸.

ایرانمنش، زهرا (۱۴۰۱). «مقایسه تطبیقی شخصیت‌های اساطیری جمشید و اوزیریس»، *نشریه علمی سبک‌شناسی نظم و نشر فارسی*، دوره ۱۵، شماره ۸، ص ۶۵-۷۹.

ISSN: 2717-3046

ایرنا (۱۴۰۰). *عروسک‌های شرق اصفهان*، رایان قصه‌های دیروز و سفیران امروز. خبرگزاری جمهوری اسلامی، ایرنا. ۲۶ دی ماه ۱۴۰۰.

آشنا، لاله و همکاران (۱۳۹۲). *تعامل معماری و ادبیات و نقش آن در جذب گردشگر (مطالعه موردی: معماری اساطیری ایران)*، *همایش ملی شهرسازی و معماری در گذر زمان*، دانشگاه امام خمینی قزوین، قزوین، ایران، ۲۹ اردیبهشت ۹۲.

بارانی، محمد و خانی سومار، احسان (۱۳۹۲). «بررسی

شایبک: 9789643310851

دبیر سیاقی، سید محمد و مستوفی، حمدالله ابن ابی‌بکر (۱۳۸۲). *نزه القلوب*، تهران: انتشارات حدیث امروز، ۲۷۴.

دلاواله، پیترو (۱۴۰۰). *سفرنامه، پیترو دلاواله*، مترجم: شعاع‌الدین شفا، تهران: انتشارات علمی فرهنگی، ۴۸۳.

دهخدا، علی‌اکبر (۱۳۷۳). *لغت‌نامه دهخدا*، تهران: انتشارات روزنه، ۱۶۰۲.

دینوری، ابوحنیفه‌احمدبن داود (۱۳۹۵). *اخبار الطوال*، ترجمه: محمود مهدوی دامغانی، تهران: نشر نی، ۴۸۴.

مردی، حمیرا (۱۳۸۵). *نقد تطبیقی ادیان اساطیر در شاهنامه فردوسی، خمسه نظامی و منطق‌الطیر*، چاپ دوم، تهران: نشر زوار، ۵۷۰.

زنده‌دل، حسن و همکاران (۱۳۷۷). *مجموعه راهنمای جامع ایرانگردی، استان اصفهان*، چاپ اول، تهران: مؤسسه تحقیقات و انتشارات کاروان جهانگردان، ۳۱۶.

سام، فاطمه (۱۳۹۸). «شناسایی ظرفیت‌ها و بررسی میزان گرایش گردشگران داخلی به گردشگری ادبی (مورد پژوهی: استان کرمان)»، گروه موزه و گردشگری، دانشکده پژوهش‌های عالی هنر و کارآفرینی، دانشگاه هنر اصفهان، ۲۳۵.

سعادت مسروری، ایلیا و اکبری، علی (۱۳۹۷). بازخوانی معانی اسطوره‌ای نور در مسجد شیخ لطف‌الله اصفهان به اتکاء متکلمان نور، هشتمین کنفرانس بین‌المللی توسعه پایدار، عمران و بازآفرینی شهری، قم، ایران، ۲۰ آذر ۱۳۹۷.

سیدی‌فرخند، سید مهدی (۱۳۹۹). *فرهنگ جغرافیای تاریخی شاهنامه*، چاپ دوم، تهران، نشر نی، ۶۳۲.

شایبک ۱۳ رقمی: 9789643310806

شریعتمداری، فاطمه (۱۳۹۷). «مهر تا الله: بررسی جایگاه نور و چگونگی تداوم آن در آیین‌ها و ادیان ایران زمین، از باستان تا اسلام امروز». هنر و تمدن شرق، دوره ۶، شماره ۲۲، ص ۴۹-۵۴.

DOI: 10.22034/jaco.2019.81923

شفقی، سیروس (۱۳۷۸). «تحلیل فضایی - کالبدی بازار اصفهان»، *نشریه تحقیقات جغرافیایی*، دوره ۱۶، شماره ۱، ص ۲۲-۵۰.

شفیعا، سعید و طلایی، شهاب (۱۴۰۰). بررسی سند

راهبردی توسعه گردشگری: گزارش نظارتی بر اجرای بند «الف» ماده ۱۰۰ قانون برنامه ششم توسعه، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، دفتر مطالعات فرهنگی و آموزش، دسترسی: <https://rc.majlis.ir/fa/report/show/1742207> تاریخ دسترسی: ۲۹ آذر ۱۴۰۲.

شفیعی نیک‌آبادی، علی (۱۳۷۲). *گرکویه (جرقویه)*، *سرزمینی ناشناخته بر کران کویر*، اصفهان: انتشارات گلبن، ۲۵۶.

صادقی منش، علی (۱۴۰۱). «بررسی تأثیر روایت‌های اسطوره‌ای بر تاب‌آوری شهرها»، *پژوهشنامه ادب حماسی*، دوره ۴، شماره ۳۳، ص ۱۹۷-۲۲۱.

فرجی، عبدالرضا (۱۳۶۶). *جغرافیای کامل ایران*، تهران: انتشارات وزارت آموزش و پرورش، سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش، ۱۴۲۷.

فره‌وشی، بهرام (۱۳۸۷). *ایرانویچ*، تهران: مؤسسه چاپ و انتشارات دانشگاه تهران، ۲۱۲.

فلسفی، نصرالله (۱۳۷۵). *زندگانی شاه عباس اول*، چاپ اول، تهران: انتشارات دانشگاه تهران، ۸۶۴.

قهاری گیلگو، مهناز و محمدزاده، مهدی (۱۳۸۹). «بررسی تطبیقی صور نجومی در نسخه صورالکواکب و آثار فلزی سده‌های پنجم تا هفتم هجری»، نگره، دوره ۵، شماره ۱۴، ص ۴-۲۱.

کروبی، مهدی (۱۳۸۸). «بررسی نقش فولکلور (فرهنگ عامه) در توسعه گردشگری ایران»، *فصلنامه مطالعات جهانگردی*، دوره ۳، شماره ۱۰، ص ۵۳-۷۸.

20.1001.1.23223294.1384.3.10.3.1 .

گدار، آندره (۱۳۸۸). *آثار ایران*، مترجم: محمدتقی مصطفوی، مشهد: بنیاد پژوهش‌های اسلامی آستان قدس رضوی، ۳۸۶.

مختاریان، بهار و صرامی، عارفه (۱۳۹۵). «چیدمان آیکونولوژی: بازنمود زحل و باورهای مربوط به آن در نگاره‌ها»، *چیدمان*، دوره ۵، شماره ۱۴، ص ۵۴-۶۸.

معینی فرد، زهرا (۱۳۹۶). «ویژگی‌های بومی و تاریخی اصفهان در ادبیات عامه»، *روزنامه اصفهان امروز*. <https://esfahanemrooz.ir/12150> تاریخ دسترسی: ۲۳ تیرماه ۱۴۰۲.

- روسیه، ۷ مرداد ۱۳۹۵.
- یزدان‌پناه، حسن و ناظری، افسانه (۱۴۰۰). «گونه‌شناسی موضوع و مضمون در نقاشی‌های لاجوردی اتاق ضلع غربی خانه اخوان حقیقی اصفهان، متعلق به دوره قاجار»، *نگره*، دوره ۴، شماره ۵۸، ص ۱۵۱-۱۶۷.
- DOI:10.22070/negareh.2020.4651.2271
- Boz, M. (2020). Myths and Legends in Destination Tourism Marketing: The Story of Hero and Leander—Canakkale, Turkey. In: Coşkun, İ., Lew, A., Othman, N., Yüksek, G., Aktaş, S. (eds) *Heritage Tourism Beyond Borders and Civilizations* (pp: 3-14). Springer, Singapore. https://doi.org/10.1007/978-981-15-5370-7_1.
- Khaki, A. A., & et al. (2023). Promotion of Folklore Literature as an Augmented Tourism Product in Jammu and Kashmir. *Himalayan & Central Asian Studies*, 27(1), 62-78.
- Levickaitė, R. (2011). Four approaches to the creative economy: general overview. *Business, Management and Education*, 9(1), 81-92. <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=264401>
- Lombard, M., & et al. (2002). Content analysis in mass communication: Assessment and reporting of intercoder reliability. *Human communication research*, 28(4), 587-604. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2958.2002.tb00826.x>
- Ooi, C. S. (2006). *Tourism and the creative economy in Singapore*. Greg Richards and Julie Wilson (eds.). CBS Research Portal. Frederiksberg, Denmark. Pp: 1-20.
- Qiu, Q., & et al. (2022). Intangible cultural heritage in tourism: Research review and investigation of future agenda. *Land*, 11(1), 139. <https://doi.org/10.3390/land11010139>
- مهرجویان، هاجر (۱۳۹۹). فلکه طوخچی، هم‌محلّه، روزنامه اصفهان زیبا، شماره ۸، مرداد ۱۳۹۹.
- نامورمطلق، بهمن (۱۳۹۶). *اسطوره شهر اصفهان*، اصفهان: سازمان رفاهی تفریحی شهرداری اصفهان.
- ندوشن، محمدعلی و همکاران (۱۳۶۶). *جلوه‌های هنر در اصفهان*، اصفهان: انتشارات جانزاده.
- نصراصفهانی، نیلوفر و همکاران (۱۴۰۰). «سبک زندگی اسلامی در افسانه‌های شفاهی اصفهان»، *سبک زندگی اسلامی با محوریت سلامت*، ۵، ص ۲۶۳-۲۷۴.
- ورزقانی، نوذر و فضل‌صادقی، سیما (۱۳۷۸). «بررسی خانه‌ها و شهرهای افسانه‌ای در تاریخ اساطیری ایران»، *مجموعه مقالات دومین کنگره تاریخ معماری و شهرسازی ایران*، کرمان: انتشارات سازمان فرهنگی میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی، ۴۳۳-۴۵۶.
- هال، جیمز (۱۳۸۰). *فرهنگ‌نگاره‌ای نمادها در هنر شرق و غرب*، ترجمه رقیه بهزادی، تهران: نشر فرهنگ معاصر، ۴۶۰.
- هنرفر، لطف‌الله (۱۳۷۶). *اصفهان*، تهران: انتشارات فرانکلین.
- یوزوکچیان، ورتانس (۱۳۷۸). *وصف بناهای مشهور اصفهان*، ترجمه لئون میناسیان، اصفهان: انتشارات غزل.
- یوسفی، مریم و ضرابی، فاطمه (۱۳۹۵). نقش اسطوره در معماری ایرانی و جذب گردشگر، چهارمین کنفرانس بین‌المللی پژوهش در علوم و تکنولوژی، سن‌پترزبورگ: